

Letter from Neelima Gore to Ajit Sardar

7.3.1984

नीलम गोरे

सहकार्यवाह, युक्रांद (महाराष्ट्र)

व कार्यवाह, युक्रांद (पुणे)

७.३.१९८४

प्रति -

श्री. अजित सरदार,

कार्यवाह, युक्रांद (महाराष्ट्र)

दि. 2९ फेब्रुवारी व १ मार्च ८४ रोजी महाराष्ट्र कार्यकारिणीची बैठक झाली. या बैठकीत मांडलेल्या मुद्द्यांचे हे लेखी निवेदन आहे. बैठकीतील मांडलेल्या मुद्द्यांचा पराभर्ष अर्थातच माझ्या स्मृतीनुसार केलेला आहे.

मी रिपोर्टरकडून पक्षात प्रवेश करून श्री. प्रकाश आंबेडकर यांच्या नेतृत्वाखाली काम करण्याचा निर्णय केला आहे काय अशी विचारणा करणारे पत्र आपण मला पाठवले होते. तेव्हा त्या संदर्भात स्पष्टीकरण करावे आणि कार्यकारिणीपुढे असणाऱ्या विषयात राजकीय परिस्थितीचे वाचन असा विषय होता, तेव्हा त्या संदर्भात मला बाल असणाऱ्या घडामोडी मांडणे असा माझा हेतू कार्यकारिणीत निवेदन करण्याभावे होता.

निवेदनात आलेले मुद्दे: (१) सभ्यक सभाज आंदोलन या समितीने २ मार्च ते ८ मार्च ८३ चे दरम्यान नाशिक ते मुंबई पर्यंत मोर्चा आयोजित केला होता. सर मोर्चास युक्रांदने पाठिंबा दिलेला होता व शक्य तेवढ्या कार्यकर्त्यांनी या मोर्चास तसेच (नामदेव दसाळ गट दलित पॅथर) आयोजित पुणे ते मुंबई मोर्चास उपास्थित रहावे असा निर्णय झाला होता. मी नाशिक ते मुंबई मोर्चास उपास्थित राहिले व मोर्चाच्या मागण्या, वृत्तान्त नंतर घोषणेत प्रकाशित झाला होता.

२) सभ्यक सभाज आंदोलनच्या कार्यकर्त्यांनी दि. १८ नोव्हें. ८३ रोजी मुंबईत पुढील कामाची दिवा इरविण्यास रक मेळावा आयोजित केला होता. नाशिक ते मुंबई मोर्चास मी उपास्थित असल्याने मोर्चांतरच्या घडामोडींबाबतचे माझे मत तसेच स्त्रियांच्या चळवळीच्या दृष्टिकोणातून मला काय जातले हे जाणून घेण्याचे दृष्टीने मला बैठकीस पाचारण करण्यात आले होते.

३) यानंतर २५ नोव्हें. ८३ रोजी सिध्दार्थ विहार वसतीगृहात एक मेळावा घेऊन रिप. पक्षाच्या पुनर्वांछणीची घोषणा करण्यात आली. या कार्यक्रमास मी उपास्थित नव्हते.

४) पुणे येथे २५ डिसें. ८३ रोजी श्री. प्रकाश आंबेडकर, श्री. अर्जुन डंगळे, श्री. मुनलीधर जाधव, श्री. एल. डी. ओसळे, श्री. अविनाश महलेकर व श्री. जयदेव गायकवाड माझी भेट घेण्यास आले.

या पक्षामध्ये स्त्रीविषयक/जातिभेद निर्मूलनाच्या भूमिका निर्मितीत आपला सहभाग असावा असे आम्हाला वाटते. तसेच महाराष्ट्र पातळीवर दलित स्त्रियांमध्ये स्वतंत्र निर्णयप्रक्रिया असणारे स्त्रीसंघटन उभारण्याची आपण जबाबदारी

व-याच मुद्यांवर चर्चा झाल्यानंतर मी पक्षाचे सभासदत्व स्वीकारावे याबाबत त्यांचा आग्रह नसेल. परंतु पक्षाच्या कामाचे स्वरूप मी समजावून घ्यावे आणि पक्षाच्या विविध कार्यक्रमात मी स्त्री-पुरुष विषमतेबाबत तसेच मला वाटतात ते परिवर्तनाबाबत विचार मांडावेत असा निर्णय झाला.

प्रत्यक्षात थोडा अनुभव बेऊन वास्तविक परिस्थिती माझ्या लक्षात आल्यावर युक्रांदमधील सहकाऱ्यांशी बोलून मी निर्णय घेईन असे त्यांना सांगितले.

५) युक्रांदचा सभासद कोणत्याही पक्षाचा सभासद असू शकत नाही. तसेच युक्रांदचा राजिनामा याबाबत माझा निर्णय झालेला नसल्याने मला विचार करणेयारं वेळ द्या आहे, मी युक्रांदच्या कार्यकारिणीत चर्चा करणे योग्य मानते, हे मी स्पष्ट केले.

६) या चर्चेनंतर १३, १४, १५ जाने. ८४ व २६ जाने. ८४ रोजी माढा, वेळापूर, सोलापूर, व बोपोडी येथील जाहीर सभा व महिला मेळाव्यास मी उपस्थित राहिले.

सभांमध्ये स्त्री-पुरुषांचा दिसणारा उत्स्फूर्त प्रतिकार मला अत्यंत जिवंत व संघर्षशीलतेने पेटलेला असा दिसला. मी पक्षाच्या पुनर्बांधणीच्या स्वरूपाबुळे प्रभावित झाले. दलित चळवळीतील या व्यापक भूमिकेमुळे, जातिअंताच्या, स्त्री-पुरुष विषमतेच्या व त्यासोबतच शोषणाविरहित समाजाचे निर्मितीच्या राजकारणाचा नवे संघटित बळ लाभण्याची, नवे वळण मिळण्याची शक्यता आहे असे वाटू लागले.

६) नाशिक ते मुंबई मोर्चात सहभागी झालेली असताना वैद्यकीय सेवेचा मोठा भार मी डॉक्टर या नात्याने उचलला होता. त्यामुळे सर्वसामान्य कार्यकर्त्यांच्या मनात माझ्याबाबत बरीच आस्था आणि आदर असल्याचे मला पदोपदी प्रतीत झाले.

यातूनही काही वेळा परस्पर मला न विचारता सभा नाव टाकले जाण्याच्या घटना घडल्या.

७) स्त्रीमुक्ती चळवळीचे स्वरूप पाहतांना त्यात दलित व शेतमजूर स्त्री मोठ्या प्रमाणात असंघटित आहे असे दिसते. मध्यमवर्गीय स्त्रीमुक्तीवादी स्त्रिया प्रत्यक्षतः राजकीय संघटनात असल्या तरी या स्त्रियांना संघटित करण्यात मोठा हातभार उचलू शकत आहेत असे दिसत नाही. त्याला कारणे त्यांच्या कुटुंबातील प्रश्न, संघटन कौशल्याचा अभाव अशी अनेक असतील. त्याच जोडीला लिखाण, वाचन या कामाला मोठे महत्त्व देण्याची मानसिकता असेल (याचा अर्थ लिखाण दृश्यत्र आहे असा नाही) परंतु प्रथमतः संघटनांपेक्षा लिखाणाचाच अनेकजण प्रायोरिथी देत राहिले तर चळवळीचा राजकीय परिणाम होत नाही. संघटित समूहच राजकीय दृष्ट्या परिणामकारक असतात. चळवळीचा एक भाग म्हणून लिखाण केले जात असेल तर चळवळीतील कार्यकर्ते आणि लिखाण करणारे यांचा संबंध कित्ती आणि कसा? असे प्रश्न अनुत्तरित आहेत.

दुसऱ्याकडे त्या अर्थाने राजकीय संघटनात नसणाऱ्या व स्त्रीअत्याचाराचे प्रश्नांवर थोड्या जागृत होऊ पहाणाऱ्या स्त्रिया मोठ्या प्रमाणात मुलतः सावरकरवादी व जनसंघीय विचारचौकटीतून आढळल्या आहेत. त्यातील पुरकक अपवाद मोडल्यास बाकी मोठा समूह स्त्रीमुक्ती चळवळीतील घटक म्हणून महत्त्वपूर्ण काम बजावण्यास अजंत मर्यादा आहेत.

कामगार चळवळीने क्लोप्रश्नाकडे पाहण्याची अधिक व्यापक व कांतीकारी भूमिका घ्यावी, तसेच कामगार स्त्रियांनी चळवळीतील पुरुषप्रधानतेबाबत अधिक अक्षमपणे जागृत व्हावे यासाठी बाह्य दबावगटांची अहाय्यक स्त्रीमुक्तीवाद्यांची गरज आहे. कामगार चळवळीच्या अंतर्गत अस्तोच्या राजकारणाचा एक भाग त्या बनल्या, तर त्यांच्या वेळ व व्यापार अनेक मर्यादा येतील.

नामांतर, मंडळ आयोग, जातिभेद निर्मूलनाचे ठरे यांना दृष्टिकोनात ठेऊन स्त्रियांचे सर्वजातीय संघटन निर्माण केले तरी अंतिमतः दलित स्त्रिया व पुरवक स्वतःच्या जागेबाबत बदलणाऱ्या स्त्रीकार्यकर्त्या याच सातत्याने पाठिंबा देणाऱ्या घटक म्हणून रहातात. सुव्या-सुव्या स्वतःच्या प्रश्नावर येणाऱ्या स्त्री (अत्याचार अथवा बेजगार) त्या प्रश्नांपेक्षा कडे पोचून व्यापक भूमिकेपर्यंत येते. परंतु त्या एक समूह म्हणून संघटित न होता एक एक व्यक्ती म्हणून रहातात.

त्या दृष्टीने दलित स्त्रियांचे संघटन हे स्त्रीमुक्ती चळवळीचे दृष्टीने महत्त्वपूर्ण अंग आहे. त्याच जोडीला दलित चळवळीतील व राजकारणातील पुरुषप्रधानते संदर्भित / पुरुषी वर्चस्वाचे संदर्भितही एक अंकुश म्हणून काम करणारी शक्ती आहे. अगत्या दलित जातीच्या स्वहक्कांसाठी लढणाऱ्या चळवळी आणि स्त्रीमुक्ती चळवळीतील कार्यकर्त्यांचे कृतीला मिळणारे दुय्यम-त्व यामुळे त्यातील काही गट, परस्पराविरोधी उभे राहून परिवर्तनाच्या लढ्याला मोठाच धक्का मिळण्याची मला शक्यता दिसते.

१) युक्रांदची अपयज्ञे, राजकीय दृष्ट्या अपरिणामकारकत्व याचा विचार मी येथे करत नाही. युक्रांदच्या भूमिकेतील दलित जातींच्या नेतृत्वाचा कांतीकारी लढ्यातील विचार अत्यात्मसाधनांची आभासिक भावकी, कष्टकरी समूहांच्या लढाऊ संघटना, विंगार संसदीय राजकारणाची भूमिका हे महत्त्वाचे घटक वाटतात. त्यांना त्यागठ्याचा माझा निर्णय झालेला नाही म्हणूनच मी युक्रांदचा आतापर्यंत राजीनामा दिलेला नाही. म्हणूनच

(अ) युक्रांदचा राजीनामा देणे व व्यक्ती म्हणून काम करणे "अथवा" व सभासद म्हणून काम करणे (ब) युक्रांदचा राजीनामा न देणे व या पक्षाच्या सर्व कार्यक्रमांशी संबंध तोडून टाकणे, स्वरूप पूर्णतः स्पष्ट होण्याची वाट पाहणे व युक्रांद संघटना म्हणूनच जो व्यवहार व कृती होतील त्यांना अवक्रम देणे या दोन्हीपैकी कोणत्याही एका ठाम निर्णयाप्रत झालेले नाही. पक्षाचे जे मुद्दे मला महत्त्वाचे वाटले होते ते मी मांडलेले आहेत.

२) माझ्या मनातील व व्यवहारातील घडामोडींनंतर ताबडतोब जी कार्यकारिणीची बैठक झाली व्हे मी या मुद्द्यांच्या द्वारे प्रश्न मांडले. कार्यकारिणीची विशेष बैठक बोलावण्याची विनंती करावी इतपतही काही निर्णय झालेला नसल्याने मी तो आग्रह धरलेला नाही.

३) युक्रांदच्या कार्यकर्त्यांशी अनौपचारिक अथवा औपचारिक पातळीवर बैठक घेऊन मी हे प्रश्न मांडले नाहीत याचे एक कारण संघटनेच्या आताच्या अवस्थेत गोंधळ टाकून, संघटनात्मक हित डोळ्यासमोर ठेऊनच केलेले आहे. परंतु तरीही संघटनेने स्वतःच्या हिताच्या दृष्टीने माझ्याकडे स्पष्टीकरण मागितल्यास मी त्या संदर्भित भूमिका मांडेन.

४) ब्रेवटी एवढेच सांगावेसे वाटते की, माझे काही निर्णय झाल्यास संघटनेच्या कार्यवाहाना त्याबाबत लेखी संपर्क साधूनच निर्णय होतील.

आपली,

Sd/- (मीलम गोन्हे)